

Politisk representation

Partier på reträtt i svensk statsvetenskap?

Lena Wängnerud

”Okunnighetens slöja” (Rawls 1971) är ett kraftfullt tankeexperiment. Går det att tänka så kring ett forskningsprogram?¹ Om vi inte visste något om hur politisk representation fungerade i praktiken, hur skulle vi då planera ett forskningsprogram som kunde bidra till att belysa detta? Det är svårt att frigöra sig från hur forskning om politisk representation gått till i praktiken. Det verkar så självklart att undersöka hur människor som lever i ett land tycker och tänker om politik, lika självklart verkar det att undersöka hur de människor som fattar de avgörande besluten tycker och tänker. Resultatet blir en jämförelse mellan väljare och valda, ungefär på det sätt som representationsundersökningarna försiggått inom valforskningsprogrammet vid Göteborgs universitet.²

Det som kan verka självklart för oss i Sverige är dock inte särskilt vanligt i andra länder. Här har vi en hel serie av undersökningar som gör det möjligt att i detalj studera samspelet mellan väljare och valda. Den första undersökningen bland svenska väljare genomfördes 1954 och sedan dess har det gjorts upprepade undersökningar vid varje valtillfälle. Den första undersökningen bland riksdagsledamöter genomfördes 1969 och även om tidsserien inte är lika komplett som när det gäller väljare, har undersökningarna bland riksdagsledamöter genomförts två gånger under 1980-talet och sedan mer regelbundet från 1994 och framåt.³ I andra europeiska länder, och även USA, varifrån inspirationen till de svenska representationsundersökningarna kommer, handlar det om mer enstaka nedslag.⁴

Den stora mängden undersökningar har bidragit till att hålla en särskild dialog vid liv i svensk statsvetenskap – en dialog mellan partiernas roll och betydelsen av enskilda ledamöter för den representativa demokratin. En enkel indelning visar att forskning med fokus på partierna dominerade perioden fram till 1980-talet, därefter har ett mer individorienterat förhållningssätt vuxit fram.⁵ Det jag menar med ett individorienterat förhållningssätt är att fokus ligger på frågor om *vilka* det är, vilken bakgrund de personer har, som når de högsta politiska posterna. Indelningen är inte vattentät men under 1980-talet började exempelvis

den feministiskt inriktade forskningen uppmärksamma könstillhörighetens betydelse. Frågor om *social representation* fick en helt annan tyngd än tidigare genom att frågor om bakgrund knöts närmre till frågor om politikens innehåll. Den feministiskt inriktade forskningen har visat på väsentliga skillnader mellan kvinnliga och manliga politiker när det gäller vilka områden de prioriterar i sitt arbete.⁶

Idag står representationsforskningen i Sverige inför nya utmaningar. Det jag tror kommer att vara angeläget framöver är att knyta forskningen om väljare och valda ännu närmre till frågor om politikens innehåll, till frågor om människors villkor i deras vardag. Detta är särskilt angeläget eftersom samhället genomgått stora förändringar de senaste 20–30 åren. Vi vet till exempel att partierna tappat mark, bland annat genom ett drastiskt minskat partimedlemskap, men vi vet inte om det också betyder att hela den parlamentariska processen tappat mark.⁷ Kanske har den bara ändrat karaktär. Forskningen om politisk representation behöver utvidga sina domäner och göra detaljerade studier av samspelet mellan väljare och valda även utanför de intensiva valperioderna. Det som står på spel är vår förståelse av den representativa demokratin. Det börjar bli en etablerad sanning att politisk representation, åtminstone på nationell nivå, betyder allt mindre för samhällets utveckling men min poäng är att det vet vi i dagsläget väldigt lite om.

PARTIERNAS DOMINANS

Det är lärorikt att läsa gamla nummer av *Scandinavian Political Studies* (SPS). Det första som slår en när man bläddrar i de tidiga årgångarna är hur stark partiernas dominans var. Det allra första numret av SPS innehöll två viktiga bidrag av svenska statsvetare: *Political Stability and Change in the Swedish Electorate* av Bo Särllvik (1966) och *Swedish Party Politics: A Case Study* av Björn Molin (1966). Här grundläggs en plattform där väljare och partier ses som huvudaktörer i det svenska politiska systemet. I det andra numret av SPS återkommer Bo Särllvik med artikeln *Party Politics and Electoral Opinion Formation: A Study of Issues in Swedish Politics 1956–1960* (1967) och Gunnar Sjöblom publicerar artikeln *Analysis of Party Behavior* (1967). Senare årgångar innehåller fler artiklar med fokus på partierna.

Representationsforskningen kom som sagt från USA och i den tidiga amerikanska forskningen fanns ett underlag till mer individorienterade

studier. Ett politiskt system som det amerikanska, med majoritetsval i enmansvalkretsar, karaktäriseras av så kallad *dyadisk representation* vilket handlar om en direktrelation mellan folkvalda politiker och deras hemvalkrets. I det svenska systemet, med proportionella val och relativt många representanter från varje valkrets, framstod inte det perspektivet som lika relevant. När ett mer individorienterat perspektiv senare blir framträdande i svensk forskning är det delvis i annan tappning än det som karaktäriserade den tidiga amerikanska forskningen.⁸

Det teoretiska perspektiv som ligger till grund för en fokusering på partierna är modellen med ansvarstagande partier: *The Responsible Party Model*. Grundtanken i modellen är att partierna går till val på ett program som de söker mandat för att genomföra. Väljarna tar ställning till partiernas program. Partiet (-rna) med starkast stöd bildar regering och vid nästa val tar väljarna ställning till den politik som genomförts under mandatperioden och även de nya program som presenteras. Representation blir här ett uppdrag som ett kollektiv av politiker genomför (Esaiasson & Holmberg 1996).

Det som komplicerar bilden, och gör svensk representationsforskning mer intressant, är att det också funnits ett starkt inflytande från Hanna Pitkins berömda bok *On the Concept of Representation* (1967). Pitkin gör följande definition av representation: ”Representation innebär att representanter på ett lyhört sätt handlar i de representerades intressen.” Pitkin blottlägger en spänning mellan ledarskap och följsamhet. Representation är inte något mekaniskt verkställande av en ”kravlista” från väljarna utan handlar minst lika mycket om att staka ut en väg framåt och att ta ställning i de situationer då det saknas ett färdigt program att utgå från.

Det enskilt mest betydande verket om politisk representation i svensk statsvetenskap är *Representation from Above: Members of Parliament and Representative Democracy in Sweden* av Peter Esaiasson och Sören Holmberg (1996). I boken görs omfattande analyser av vilka det är som når riksdagen, deras syn på sitt representantuppdrag, vilka åsikter de har i olika sakfrågor, maktindelning inom riksdagen och riksdagens makt i förhållande till andra viktiga aktörer i samhället. Kärnan i boken är dock jämförelserna mellan riksdagsledamöter och väljare framförallt när det gäller åsikter i konkreta sakfrågor. Arvet från Pitkin går bland annat att utläsa i den övergripande fråga som driver analyserna i boken: Karaktäriseras det svenska systemet av representation ovanifrån (ledarskap) eller underifrån

(följsamhet)? Och även om det återfinns en rad olika indelningar med avseende på ledamöternas bakgrund är partitillhörighet den princip som organiserar merparten av analyserna. Kontentan av boken är att det svenska politiska systemet karaktäriseras av en *not so responsible party model*. Vi är långt ifrån en verklighet där väljarna sätter agendan och politikerna följer efter. Representation sker uppifrån och ned, och inte tvärtom.

Redan i artikeln *Political Representation in Sweden* ger Sören Holmberg (1989) en rätt dystert bild av det svenska politiska systemet. I artikeln använder sig Holmberg av fyra olika indikatorer: *social representation* där han jämför sammansättningen i riksdagen med fördelningen i befolkningen med avseende på kön, ålder, utbildning, yrke, anställningssektor, uppväxtplats, faderns yrke och religion; *rolluppfattningar* där han undersöker i vilken grad riksdagsledamöterna uppfattar sig som väljardelegater; *åsiktsrepresentation* där han jämför väljare och valdas åsikter i en rad olika sakfrågor; samt *föregripande representation* där han jämför riksdagsledamöternas uppfattningar om väljarnas åsikter med väljarnas verkliga åsikter. Slutsatsen är att när det gäller social representation så är det ”*not a catastrophe*” i Sverige även om det finns betydande skillnader mellan väljare och valda när det gäller utbildningsnivå och yrkestillhörighet. Sverige är dock ”*a failure*” om man förväntar sig att riksdagsledamöterna ska hysa en väljarorienterad rolluppfattning. Åsiktsrepresentationen har visserligen ökat sedan 1960-talet men den får ändå omdömet ”*not impressive*”. Sämst av allt fungerar dock den föregripande representationen. Det är önsketänkande och inte verklig kunskap som styr svenska riksdagsledamöter och omdömet är ”*not promising*” när det gäller den aspekten.⁹

Det är lätt att uppfatta tonläget i Holmbergs artikel som raljant. Är verkligen politisk representation i Sverige ett sådant misslyckande? Internationella jämförelser brukar ofta visa att Sverige är ett ovanligt väl fungerande samhälle. Har det goda samhället i så fall uppstått trots, och inte tack vare, riksdagsledamöternas insatser? Är det allt annat runt omkring som gör att den representativa demokratin som helhet fungerar bra i Sverige? Det jag tror är viktigt att komma ihåg är att representationsforskningen, så som den bedrivits vid Göteborgs universitet, skett med väljare som utgångspunkt. Förväntningarna har varit att väljarna *bör* ha ett stort inflytande. Det har också funnits ett ovanligt rikt underlag utifrån vilket man kunnat göra utvärderingar; nyanserade analyser har åtföljts av större

penseldrag där forskarna tagit ut svängarna. Men den bild man får med sig är att partierna har betydande brister när det gäller att vara en länk till befolkningen (jfr Widfeldt 1999).

FRÅGOR OM SOCIAL REPRESENTATION FÅR ÖKAD TYNGD

Man får ut mycket av att läsa gamla årgångar av SPS. Med dagens blick är det uppenbart att det fanns blinda fläckar i 1960- och 70-talets forskning. Det är till exempel först mot slutet av 1980-talet som det publiceras några artiklar som uppmärksammar det faktum att de folkvalda församlingarna domineras av män.¹⁰ Några av de artiklar som först uppmärksammar könstillhörighetens betydelse är Drude Dahlerups *From a Small to a Large Minority: Women in Scandinavian Politics* och Diane Sainsburys *The Scandinavian Model and Women's Interests: The Issues of Universalism and Corporatism* vilka publicerades i ett specialnummer av SPS år 1988. Här grundläggs en plattform för feministiskt inriktad representationsforskning i Sverige.

Anne Phillips är den forskare som bäst formulerat många av de centrala tankegångarna i den feministiskt inriktade representationsforskningen. I boken *The Politics of Presence* (1995) argumenterar hon för att det behövs mer djupgående studier av länken mellan vilka det är – kvinnor eller män – som innehar de högsta politiska posterna och innehållet på den politiska agendan. Utgångspunkten för teorin om närvarons politik är sociologisk. Det som sägs är egentligen att vardagliga erfarenheter har betydelse för formandet av politiska åsikter och beteenden. Och det är för att kvinnliga politiker i större utsträckning än manliga politiker delar erfarenheter med kvinnliga väljare, som de antas vara bättre företrädare för kvinnors intressen. Phillips poäng är att i ett politiskt system som domineras av män kommer kvinnors intressen att hamna på undantag – lika rösträtt är inte ett tillräckligt starkt redskap för att ändra på det utan det behöver också vara lika fördelning av kvinnor och män i folkvalda församlingar.

Förutsättningarna har varit goda för svenska statsvetare att lämna betydande bidrag till den internationella forskningen på detta område. Förutom de redan nämnda intervjuundersökningarna med väljare och valda är Sverige ett land med god tillgång till arkiv av olika slag och svenska politiker är tjänstvilliga när det gäller att ställa upp på personliga intervjuer. Sverige har också varit ett teoretiskt intressant fall då det är ett av få länder i världen som under lång tid haft en hög andel kvinnliga

politiker. År 1970 var kvinnoandelen 14 procent i den svenska riksdagen, under 1980-talet passerades gränsen 30 procent och under 1990-talet gränsen 40 procent. Idag är andelen kvinnor i riksdagen 46 procent (www.ipu.org, situationen 28 februari 2010).

Den feministiskt inriktade representationsforskningen i Sverige består av en rad olika delområden.¹¹ För det första finns det analyser inom det område som med Pitkins (1967) terminologi kallas *descriptive representation*. Här är huvudfrågan varför andelen kvinnor i folkvalda församlingar varierar över tid och/eller mellan olika länder och underenheter, som partier och lokala folkvalda församlingar, inom ett och samma land (Dahlerup red 2006; Freidenvall 2006; Wide 2006). Svensk forskning har bidragit till att visa att det är viktigt med aktiva handlingar från partiledningarnas sida för att andelen kvinnor ska öka. Redan på 1970-talet började svenska partier använda sig av rekommendationer och målsättningar för att öka kvinnoandelen, men det var först mot slutet av 1980-talet då andelen kvinnor i riksdagen redan var hög som det infördes stadgad kvotering. Idag har Miljöpartiet, Vänsterpartiet och Socialdemokraterna kvotering inskrivet i sina partistadgar medan övriga partier fortsatt förlitar sig på mjukare regleringar. Forskningen har också visat att partiernas agerande ofta skett efter påtryckningar från utomparlamentariska kvinnorörelser.

För det andra finns det analyser av det Pitkin (1967) kallar *substantive representation*, det vill säga vilka effekter det får, om några, när kvinnoandelen ökar. Typiska resultat från svensk forskning är att frågor om jämställdhet/diskriminering och socialpolitik/familjepolitik är högre prioriterade av kvinnliga än av manliga politiker (Hedlund 1996; Wängnerud 2000, 2009). Det betyder inte att kvinnor, över alla partigränser, förespråkar samma typ av lösningar utan det som är gemensamt är att kvinnliga politiker lyfter fram en viss typ av problemområden; det handlar om hur man lyckosamt ska kunna kombinera familjeliv och yrkesliv. Jämförelser har också visat att kvinnliga politiker står kvinnliga väljare mer nära än vad manliga politiker gör när det gäller åsikter i olika sakfrågor (Oskarson & Wängnerud 1995). En slutsats som dragits är att det skett tyngdpunktsförskjutningar i svensk politik som en effekt av den ökade kvinnoandelen, kvinnors intressen har blivit mer centrala, och därmed har man bekräftat Phillips antagande om att det har betydelse vilka det är – kvinnor eller män – som innehar de högsta politiska posterna (Bergqvist m.fl. 1999; Wängnerud 2000).

Andra analyser inom den feministiskt inriktade representationsforskningen handlar om diskurser om kön och representation och här är ett

huvudresultat att svensk diskurs, jämfört med andra nordiska länder, är radikal (Dahlerup 2002; Sainsbury 2004; Teigen & Wängnerud 2009). För det första ses jämställdhet som en viktig fråga av såväl partier som andra elitaktörer i Sverige och för det andra problematiseras relationen mellan könen utifrån ett maktperspektiv medan det i andra länder, som exempelvis Norge, mer handlar om att kvinnor och män förväntas komplettera varandra. I det här sammanhanget är det också viktigt att nämna de studier som visar att olika institutionella arrangemang varit betydelsefulla för svensk jämställdhet. Partier eller enskilda politiker agerar inte i något vakuum och forskningen har visat att såväl det svenska valsystemets utformning som den omfattande välfärdsstaten varit gynnsamma faktorer i sammanhanget (Bergqvist m.fl. 1999).¹² För att ge en referensram kan jag nämna att genomsnittet när det gäller andel kvinnor i nationella parlament i Europa för närvarande är 22 procent vilket betyder att på europeisk nivå är endast var femte politiker på nationell nivå kvinna (www.ipu.org, situationen 28 februari 2010).¹³

Det viktigaste bidraget från den feministiskt inriktade representationsforskningen är just att frågor om social representation knutits närmre till frågor om politikens innehåll. Redan tidigare har det funnits analyser som tagit hänsyn till kön men skillnaden i förhållande till annan forskning kan enkelt beskrivas som att i feministiskt inriktad representationsforskning är könstillhörighet den princip som organiserar merparten av analyserna medan partitillhörighet och andra indelningar finns med som kontrollfaktorer och inte tvärtom. Därmed har man fått en bättre helhetsbild av bakgrundens betydelse. Samtidigt vill jag framhålla att den feministiskt inriktade forskningen blottlägger en stor svaghet i svensk forskning om politisk representation: ju närmre vi kommer frågor om människors villkor i deras vardag desto färre studier finns det att rapportera om. Analyser av politikens innehåll har ofta stannat vid just partiets program eller vilka prioriteringar enskilda politiker gör i sitt arbete. Egentligen vet vi rätt lite om vad riksdagen och den parlamentariska processen betytt för att 1950-talets hemmafruideal idag är borta och att kvinnor, likväl som män, deltar i det offentliga livet.

MÄNNISKORS VILLKOR I DERAS VARDAG

Bernard Manin (1997) har framhållit att det finns olika varianter av representativ demokrati. Han skiljer mellan tre huvudtyper:

parlamentsdemokrati, partidemokrati samt publikdemokrati. Manin ser detta som tre på varandra följande historiska epoker. Först ut var den klassiska parlamentsdemokratin då de valda representanterna, utan att vara bundna till väljarna ändå förväntades stå i ett nära förhållande till dem. Idealet var *förtroendemannen* som fattar självständiga beslut utifrån en djup känslomässig bindning till befolkningen. I partidemokratin kommer partierna in som en länk eller mellanled och *det ansvarstagande partiet* ersätter förtroendemannen som ideal men den känslomässiga bindningen förväntas vara lika central. I publikdemokratin är *den politiske entreprenören* huvudfigur och denne är en politiker ständig på jakt efter missförhållanden som kan uppmärksammas. Manin menar att väljarkåren alltmer framstår ”som en publik som reagerar på de alternativ som presenteras på den politiska scenen”. Vi är på väg in i en publikdemokrati där kittet mellan väljare och valda är betydligt svagare än under tidigare epoker.¹⁴

Som jag redan varit inne på är det uppenbart att partierna tappat mark i det svenska politiska systemet. Det är inte bara det att partimedlemskapet drastiskt minskat utan kanske ännu viktigare att framhålla är att allt fler väljare byter parti och att den andel väljare som känner sig som anhängare till ett visst parti minskat från 65 procent år 1968 till 31 procent år 2006 (Oscarsson & Holmberg 2008). Den känslomässiga bindningen har eroderat. Även bland ledamöterna i riksdagen är det märkbart att den känslomässiga bindningen till partierna minskar över tid (Brothén & Gilljam 2006). Särskilt bland yngre ledamöter finns ett förhållningsätt som går ut på att riksdagen bara är ett alternativ bland många där man kan vara verksam för att få igenom sina idéer. Partierna får också mycket kritik av yngre ledamöter, särskilt yngre kvinnliga ledamöter, för att vara tröga och gammaldags organisationer (Ahlbäck, Hermansson & Wängnerud 2007). Personvalsreformen är en del i förklaringen till den minskade partilojaliteten (Davidsson 2006).

Att partierna tappat mark är ett viktigt skäl till varför svensk forskning om politisk representation behöver utvidga sina domäner. Utifrån perspektivet om det ansvarstagande partiet är det fullt rimligt att de intensiva valperioderna står i fokus. Det är då partiernas program finslipas och togförs. Valutgången kan ses som ett slags kvitto på lyhördhet, på hur väl olika partiers företrädare lyckats agera i väljarnas – de representerades – intresse (jfr Pitkin). Men Manin talar om en politisk scen med *ständiga* aktiviteter. Idag kommunicerar opinionsinstitut, PR-konsulter

och andra aktörer åsikter och förslag mest hela tiden. Det är legio att tala om samhällets ökade medialisering och inte minst utvecklingen när det gäller Internet har medfört att partiernas verksamhet när det gäller åsiktsbildning fått rejäl konkurrens. Nyare forskning har också visat att deltagande i allmänna val inte leder till att politikernas åsikter representerar folkopinionen bättre, det gör däremot medborgarnas engagemang mellan valen (Wohlgemuth 2006).

Det finns även andra förändringar av det svenska samhället som är viktiga att framhålla. Internationalisering och mer komplexa styrformer har gjort att det demokratiska beslutsfattandet blivit mer anonymt och mindre transparent.¹⁵ Den demokratiska ”styrkedjan” där väljare genom regelbundet återkommande val delegerar makt till valda företrädare, vilka fattar kollektivt bindande beslut, och där förvaltningen sedan genomför besluten, är snudd på omöjlig ens som stiliserad verklighetsbeskrivning. Allt fler beslut med långtgående konsekvenser har lagts på människor i deras vardag – vårdval, skolval och val av pensionsinvesteringar är bara några exempel. Till detta kommer att beslut fattade i sammanhang där vare sig svenska folket eller dess valda företrädare har tillträde mycket snabbt får stora återverkningar i den svenska vardagen. Den globala ekonomiska kris som uppstod på bostadsmarknaden i USA under år 2008 är ett typexempel. Allmänt sett spär globaliseringen på en utveckling där överenskommelser nådda på annat håll än i de folkvalda församlingarna ökar i betydelse. Kompromisser nådda på övernationell nivå kan till exempel vara mycket svåra för ett enskilt land att bryta upp (Jönsson, Jerneck & Stenelo 2001).

Allt detta kan tyckas leda fram till en slutsats om att politisk representation i den klassiska bemärkelsen som en relation mellan väljare och valda blivit allt mindre betydelsefull. Men innan vi drar några långtgående slutsatser vill jag se mer forskning där samspel mellan väljare och valda utanför de intensiva valperioderna står i fokus.¹⁶ Det behöver ske förnyelse när det gäller hur studier går till, till exempel i form av processinriktad analys där man kan följa valda representanters lyhördhet över tid och avgöra vad som får dem att inta en viss ståndpunkt – medias rapportering, uppvaktningar av olika intressegrupperingar, opinionsundersökningar, eller något annat. Det behöver också ske förnyelse när det gäller vilka politiska skeden som står i fokus. Hittills har jag uppmärksammat att intensiva valperioder behöver kontrasteras mot perioderna mellan valen. Men jag vill också se en typ av studier som tar fasta på

samspelet mellan väljare och valda i perioder när demokratin är utsatt för stark press, som när det sker plötsliga ekonomiska omsvingningar och massarbetslöshet hotar att drabba hela samhällen eller vid olika miljö- och naturkatastrofer. I krissituationer blyxtbelyses ofta ett samhälles grundläggande strukturer. När Manin skriver om den representativa demokratin olika epoker låter han hoppfull. Det han beskriver är inte en representativ demokrati på tillbakagång utan en under omvandling. Det är *partierna* som är på reträtt. Den naturliga följdfrågan är då vad som kommer i deras ställe.

VÅR FÖRSTÅELSE AV DEN REPRESENTATIVA DEMOKRATIN

Det saknas inte forskning om det politiska systemet som helhet och det är inte något allomfattande forskningsprogram jag ser framför mig. Svenska statsvetare har varit engagerade i olika maktutredningar som just strävat efter ett helhetsgrepp över tillståndet i demokratin.¹⁷ Samtidigt finns det inte något skäl att sticka under stol med att jag anser att det är vår förståelse av den representativa demokratin som står på spel.

Ett samhälle förändras inte av sig självt och om det endast är andra processer än det vi vanligen avser med politisk representation som driver på utvecklingen borde det rimligen leda till en omvärdering av den representativa demokratin. Om man kan tala om någon etablerad sanning på området så är det den att den representativa demokratin *både* har egalitära och elitistiska inslag samt att det är denna mix mellan jämlikhet och aristokrati som är dess nyckel till framgång (Manin 1997).¹⁸ Det går knappast att säga att väljare ska ha x procent inflytande för att man fortfarande ska kunna tala om en representativ demokrati men någonstans finns det en nedre gräns. Är väljares åsikter och värderingar en drivkraft i omvandlingen av moderna representativa demokratier? Om de *inte* är det, vad har då demokratin för legitimitetsgrund? Det är den typen av frågor jag vill se mer av i forskningen.

Svensk representationsforskning står som sagt inför nya utmaningar. Sverige ligger i framkant när det gäller användning av Internet och så kallade sociala medier. Sverige är också ett land där utbildningen är hög och även om partierna tappar mark så är det politiska intresset högt. De trender man kan se när det gäller politisk representation i Sverige idag borde därmed vara av intresse även för andra representativa demokratier. Rikedomerna på undersökningar gör sitt till. Här om någonstans borde det

finnas förutsättningar att inte enbart beskriva olika förändringsprocesser över tid utan också empiriskt pröva konsekvenserna av dem.

SLUMP OCH TEORIUTVECKLING

På ett plan är det lätt att konstatera att svensk statsvetenskap hanterat frågan om politisk representation på ett alldeles utmärkt sätt. Med det menar jag att forskningsområdet, efter mer än 40 år, fortsätter att vara kreativt och att det finns viktiga publikationer som nått en internationell publik. Svensk representationsforskning är inte enbart en intern angelägenhet. I denna översikt har jag dock lagt mindre vikt vid de länderjämförande studier där svenska forskare ingått eller de studier där svenska forskare analyserat frågor om politisk representation i andra länder.¹⁹ Jag har valt att presentera det jag uppfattar som huvuddrag i svensk forskning om politisk representation.

På ett annat plan kan man undra varför svensk forskning om politisk representation inte nått ett ännu större genomslag. Jag tänker på några av de verk som under de senaste 40 åren nått stjärnstatus inom fältet. Förutom Hanna Pitkins *On the Concept of Political Representation* (1967) får även Anne Phillips *The Politics of Presence* (1995) och Bernard Manins *The Principles of Representative Democracy* (1997) räknas dit.

Det som förenar dessa böcker är att de lyfter fram olika typer av spänningar som formar förutsättningarna för hur representation går till i praktiken: Pitkin den mellan ledarskap och följsamhet, Phillips den mellan social bakgrund och politikens innehåll och Manin den mellan jämlikhet och elitism. De tankegångar som senare blivit flitigt citerade återfinns dock ofta långt in i texterna. Det är inte alltid det som idag uppfattas som centrala passager lyfts fram och betonas av författarna själva. Min reflektion är att stjärnstatus uppnås när det finns andra framgångsrika forskare, med blick för vad som är nytt och användbart, som letar fram infallsvinklar och omsätter dessa till fruktbara indikatorer i empirisk forskning. Vår verksamhet är en kollektiv process.

I skrivande stund befinner jag mig vid University of California, Berkeley, där Hanna Pitkin fortfarande är verksam. Jag kan inte låta bli att ställa frågan hur det kom sig att hon skrev om just begreppet politisk representation. Svaret kanske mer speglar en modest personlighet än ett verkligt arbetssätt. Men det hon säger underbygger att nyskapande forskning ofta uppstår när man minst anar det. Den historia hon

berättar handlar om hur hennes far, som var psykoanalytiker, väckte hennes intresse för djupstudier av olika slag. Politisk representation var sedan ett begrepp bland många som en lärare lagt fram för den studentgrupp där hon ingick. Uppgiften var att skriva något begreppsutredande. Hanna Pitkins studentarbete utvecklades sedan till hennes avhandling. Att det var 1960-tal och en tid när frågor om demokrati stod på sin spets hjälpte också till.

Slump är ett väl starkt ord men jag tror att det är viktigt att vara medveten om att teoriutveckling är svår att planlägga hur goda data man än har eller hur kreativ den forskningsmiljö än är som man ingår i. En nyckel till framgång tror jag dock är att våga ställa de ”stora” frågorna och göra det på ett sådant sätt att de berör människors vardag. Det är flera före mig som utnämnt den representativa demokratin till en av mänsklighetens stora uppfinningar och det är fascinerande att tänka på hur det går till när den representativa demokratin vinner ny mark – allt fler länder räknas som demokratier – eller när den anpassar sig till ett samhälles utveckling över tid. Det är uppenbart att Sverige av idag på många sätt är ett annat land än Sverige i den tid då forskningen om politisk representation en gång tog fart, men ännu har inte dessa förändringar fått tillräckligt stort genomslag i svensk statsvetenskap. Det är kanske dags att på allvar använda tankeexperimentet ”okunnighetens slöja” och planera för en ny typ av studier av politisk representation. Även om partiernas dominans har luckrats upp är det påfallande hur mycket av vårt tänkande om politisk representation som fortfarande styrs av uppfattningen att partierna är de centrala aktörerna i det svenska politiska systemet.

Noter

- 1 Tack till Peter Esaiasson, Mikael Gilljam och Henrik Oscarsson som har gett goda kommentarer på en tidigare version.
- 2 Det är inte enbart vid Göteborgs universitet som det bedrivs forskning om politisk representation men Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg är onekligen nationellt ledande på området. En genomgång av Statsvetenskapliga institutioners hemsidor vid svenska universitet och högskolor ger en bild av politisk representation som ett rätt perifert ämne. På hemsidorna presenteras forskning om ”styrelseskicket”, ”politiskt deltagande”, ”politisk kommunikation”, ”legislativt beteende”, ”politiskt ledarskap” och andra närliggande områden men med några få undantag är det endast institutionen i Göteborg som explicit nämner representationsundersökningar

- som ett forsknings- eller expertområde. Genomgång av hemsidor vid universiteten i Göteborg, Karlstad, Linköping, Linnéuniversitetet, Luleå tekniska universitet, Lund, Mittuniversitetet, Stockholm, Uppsala, Umeå och Örebro samt vid Södertörn Högskola och Högskolan i Halmstad genomförd under mars månad 2010.
- 3 De som varit ansvariga för undersökningarna bland riksdagsledamöter har varit Bo Särilvik, Sören Holmberg, Peter Esaiasson och Martin Brothén.
  - 4 Inspirationen till de svenska representationsundersökningarna kommer från den så kallade Michiganskolan i USA där framförallt Donald Stokes och Warren Miller var ansvariga för banbrytande studier av politisk representation. Se även Sören Holmbergs kapitel i denna volym.
  - 5 Mitt syfte med denna översikt är att presentera ett antal huvuddrag i svensk forskning om politisk representation, inte att ge en heltäckande eller detaljerad bild. Beskrivningen bygger i huvudsak på publikationer som nått genomslag internationellt. Jag har gjort sökningar via JSTOR, ISI Web of Knowledge och Google Scholar samt gått igenom samtliga nummer av *Scandinavian Political Studies* då denna tidskrift utgör ett särskilt skyltfönster mot omvärlden när det gäller statsvetenskaplig forskning i skandinaviska länder.
  - 6 En översikt över feministiskt inriktad representationsforskning återfinns i Wängnerud (2009).
  - 7 Enligt partiernas egna uppgifter har antalet partimedlemmar i Sverige minskat från 625 000 år 1991 till 330 000 år 2004. Siffror för 2010 visar en ytterligare nedgång till 255 500. Valundersökningarna vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet, visar en nedgång från ca 17 procent partimedlemmar bland den svenska vuxna befolkningen under 1950-talet till ca åtta-nio procent i början av 2000-talet. SCB:s levnadsnivåundersökningar visar att ca sju procent av den vuxna svenska befolkningen idag är partimedlemmar (Petersson 2005, SVT Rapport 15 mars 2010).
  - 8 Se dock Per-Anders Roths avhandling *Riket, valkretsen och hemkommunen* från 1996.
  - 9 Denna dystra bild återfinns även i boken *Political Legitimacy and Representation in the European Union* (1999), Hermann Schmitt & Jaques Thomassen (red), där Sören Holmberg bidrar med ett kapitel.
  - 10 Det finns även en del studier av svenska statsvetare som uppmärksammar betydelsen av etnicitet för politisk representation men än så länge har inte denna forskningsinriktning gett motsvarande avtryck som forskningen om könstillhörighetens betydelse, delvis på grund av att det fortfarande är så få folkvalda politiker med invandrarbakgrund i Sverige. Se t.ex. Bäck & Soininen (1998).
  - 11 Ett delområde som ligger något vid sidan av men som ändå bör nämnas är den feministiskt inriktade forskning i Sverige som har ett tydligt ifrågasättande perspektiv när det gäller den parlamentariska processen och politisk representation i klassisk bemärkelse. Några verk som kan framhållas på detta område är Gustafsson, Eduards & Rönnblom (1997) samt Eduards (2002). Se även Eduards & Rönnblom i denna volym.

- 12 Se Bjarnegård (2009), Zetterberg (2009) och Lindgren m.fl. (2009) för exempel på svenska statsvetare som uppmärksammar könstillhörighetens betydelse för frågor om politisk representation och som har fokus på andra länder än Sverige och/eller Norden.
- 13 Rwanda är det land som för närvarande har högst andel kvinnor i det nationella parlamentet: 56 procent. Sverige och övriga nordiska länder utmärker sig dock genom att under lång tid ha haft en hög andel kvinnor i det nationella parlamentet.
- 14 Denna förändring behandlas bland annat i boken *Exit riksdagen* där jag tillsammans med Shirin Ahlbäck Öberg och Jörgen Hermansson belägger att den politiske entreprenören är en reellt existerande politikertyp i den svenska riksdagen med ett helt annat förhållningssätt till sitt uppdrag än exempelvis partiföreträdaren eller förtroendemannen (Ahlbäck, Hermansson & Wängnerud 2007).
- 15 De följande resonemangen och även avsnitten under ”vår förståelse av den representativa demokratin” bygger på en plattform för forskning om opinion och demokrati som jag utvecklat tillsammans med Peter Esaiasson, Mikael Gilljam och Henrik Oscarsson vid Statsvetenskapliga institutionen, Monika Djerf-Pierre vid Institutionen för journalistik och masskommunikation, Olof Johansson Stenman vid Handelshögskolan, Björn Halleröd vid Sociologiska institutionen samt Agneta Ranerup vid Institutionen för tillämpad informationsteknologi, samtliga Göteborgs universitet. Planen gäller forskning under åren 2010-2012 och hela planen finns tillgänglig på www.mod.gu.se (MOD – the Multidisciplinary Opinion and Democracy Research Group).
- 16 Peter Esaiasson och Mikael Gilljam leder forskning inom detta delområde som de kallar ”Off-Election Democracy” (www.mod.gu.se). Se även Brothén & Gilljam (2006).
- 17 Det främsta exemplet här är utredningen Demokrati och makt i Sverige (1985-1990) där Olof Petersson var ordförande och Anders Westholm huvudsekreterare. Olof Petersson utsågs även till ordförande för Kvinnomaktutredningen (1995) men efter kontroverser avgick han och efterträdare blev politikern Kristina Persson. Anders Westholm, i sin tur, utsågs till ordförande för den integrationspolitiska maktutredningen (2000) men även han fick avgå efter kontroverser och efterträdare blev sociologen Masmoud Kamali. Erik Amnå var huvudsekreterare i Demokratiutredningen (1997-2000). Samtliga dessa har varit statliga utredningar som genererat en mängd forskning där statsvetare varit inblandade. För en mer djuplodande analys av denna problematik se Erik Amnås och Øyvind Østeruds respektive bidrag i denna volym.
- 18 Jämlikhet är, enkelt uttryckt, den lika rösträtten och aristokrati är att endast de som utmärker sig på ett särskilt sätt har chans att bli valda till politiska uppdrag.
- 19 En av de mer ambitiösa studierna på området är antologin *Beyond Westminster and Congress. The Nordic Experience* (Esaiasson & Heidar 2000) som bygger på samtidiga intervjuundersökningar av både väljare och valda i samtliga fem nordiska länder.

Referenser

- AHLBÄCK ÖBERG, SHIRIN, HERMANSSON, JÖRGEN & WÄNGNERUD, LENA, 2007. *Exit riksdagen*. Malmö: Liber.
- BERGQVIST, CHRISTINA (red), 1999. *Likestilte demokratier? Kjønn og politikk i Norden*. Oslo: Universitetsforlaget.
- BJARNEGÅRD, ELIN, 2009. *Men in Politics. Revisiting Patterns of Gendered Parliamentary Representation in Thailand and Beyond*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- BROTHÉN, MARTIN & GILLJAM, MIKAEL, 2006. "Mellanvalsdemokrati", s 193–216 i Bäck, Hanna & Gilljam, Mikael (red), *Valets mekanismer*. Malmö: Liber.
- BÄCK, HENRY & SOININEN, MARITTA, 1998. "Immigrants in the political process", *Scandinavian Political Studies* 21(1), s 29–50.
- DAHELRUP, DRUDE, 1988. "From a Small to a Large Minority: Women in Scandinavian Politics", *Scandinavian Political Studies* 11(4), s 275–98.
- DAHLERUP, DRUDE, 2002. "Er ligestillingen opnået? Ligestillingsdebattens forskellighed i Danmark og Sverige", s 226–46 i Borchost, Anette (red), *Kønsmagt under forandring*. Köpenhamn: Hans Retzels Forlag.
- DAHLERUP, DRUDE (red), 2006. *Women, Quotas and Politics*. London: Routledge.
- DAVIDSSON, LARS, 2006. *I linje med partiet?* Stockholm: SNS Förlag.
- EDUARDS, MAUD, 2002. *Förbjuden handling. Om kvinnors organisering och feministisk teori*. Malmö: Liber.
- ESAIASSON, PETER & HOLMBERG, SÖREN, 1996. *Representation from Above: Members of Parliament and Representative Democracy in Sweden*. Aldershot: Dartmouth.
- ESAIASSON, PETER & HEIDAR, KNUT (red), 2000. *Beyond Westminster and Congress: The Nordic Experience*. Columbus: Ohio State University Press.
- FREIDENVALL, LENITA, 2006. *Vägen till Varannan damernas. Om kvinno-representation, kvotering och kandidaturval i svensk politik 1970–2002*. Stockholm: Statsvetenskapliga institutionen.
- GUSTAFSSON, GUNNEL, EDUARDS, MAUD & RÖNNBLUM, MALIN, 1997. *Towards a new democratic order? Women's organizing in Sweden in the 1990's*. Malmö: Liber.
- HEDLUND, GUN, 1996. *Det handlar om prioriteringar. Kvinnors villkor och intressen i lokal politik*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen.

- HOLMBERG, SÖREN, 1989. "Political Representation in Sweden", *Scandinavian Political Studies* 12 (1), s 1-36.
- JÖNSSON, CHRISTER, JERNECK, MAGNUS & STENELO, LARS-GÖRAN (red), 2001. *Politik i globaliseringens tid*. Lund: Studentlitteratur.
- LINDGREN, KARL-OSKAR, INKINEN, MAGDALENA & WIDMALM, STEN, 2009. "Who Knows Best What the People Want: Women or Men?", *Comparative Political Studies* 42(1), s 31-55.
- MANIN, BERNARD, 1997. *The Principles of Representative Government*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MOLIN, BJÖRN, 1966. "Swedish Party Politics: A Case Study", *Scandinavian Political Studies* 1(1), s 45-58.
- OSCARSSON, HENRIK & HOLMBERG, SÖREN, 2008. *Regeringsskifte. Väljarna och valet 2006*. Stockholm: Norstedts juridik.
- OSKARSON, MARIA & WÄNGNERUD, LENA, 1995. *Kvinnor som väljare och valda. Om betydelsen av kön i svensk politik*. Lund: Studentlitteratur.
- PETERSSON, OLOF, 2005. *De politiska partiernas medlemsutveckling*. Stockholm: Rapport till SNS Demokratiråd.
- PHILLIPS, ANNE, 1995. *The Politics of Presence*. Oxford: Oxford University Press.
- PITKIN, HANNA, 1967. *On the Concept of Representation*. Berkeley: University of California Press.
- RAWLS, JOHN, 1971. *A Theory of Justice*. Harvard: Harvard University Press.
- ROTH, PER-ANDERS, 1996. *Riket, valkretsen och hemkommunen*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen.
- SAINSBURY, DIANE, 1988. "The Scandinavian Model and Women's Interests: The issues of Universalism and Corporatism", *Scandinavian Political Studies* 11(4), s 337-346.
- SAINSBURY, DIANE, 2004. "Women's Political Representation in Sweden: Discursive Politics and Institutional Presence", *Scandinavian Political Studies* 27(1), s 65-87.
- SCHMITT, HERMANN & THOMASSEN, JACQUES (red), 1999. *Political legitimacy and Representation in the European Union*. Oxford: Oxford University Press.
- SJÖBLOM, GUNNAR, 1967. "Analysis of Party Behavior", *Scandinavian Political Studies* 2(1), s 203-222.
- SÄRLVIK, BO, 1966. "Political Stability and Change in the Swedish Electorate", *Scandinavian Political Studies* 1 (1), s 188-222.

- SÄRLVIK, BO, 1967. "Party Politics and Electoral Opinion Formation: A Study of Issues in Swedish Politics 1956–1970", *Scandinavian Political Studies* 2(1), s 167–202.
- TEIGEN, MARI & WÄNGNERUD, LENA, 2009. "Tracing Gender Equality Cultures. Elite Perceptions of Gender Equality in Norway and Sweden", *Politics & Gender* 5(1), s 21–44.
- WIDE, JESSIKA, 2006. *Kvinnors politiska representation i ett jämförande perspektiv. Nationell och lokal nivå*. Umeå: Statsvetenskapliga institutionen.
- WIDFELDT, ANDERS, 1999. "Losing Touch? The political representativeness of Swedish parties, 1985–1994", *Scandinavian Political Studies* 22(4), s 307–26.
- WOHLGEMUTH, DANIEL, 2006. *Den responsiva demokratin. Effekter av medborgarnas delaktighet i den lokala demokratin*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- WÄNGNERUD, LENA, 2000. "Testing the Politics of Presence. Women's representation in the Swedish Riksdag", *Scandinavian Political Studies* 23(1), s 67–91.
- WÄNGNERUD, LENA, 2009. "Women in Parliaments: Descriptive and Substantive Representation", *Annual Review of Political Science* 12, s 51–69.
- ZETTERBERG, PÄR, 2006. *Engineering Equality? Assessing the Multiple Impacts of Electoral Gender Quotas*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.